

ЛИСТУВАННЯ Л.С. КЛЕЙНА З Ю.М. ЗАХАРУКОМ ТА В.Ф. ГЕНІНГОМ ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ РАДЯНСЬКОЇ ТЕОРЕТИЧНОЇ АРХЕОЛОГІЇ

Сергій ПАЛІЄНКО

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова,
вул. Пирогова, 9, 01601, м. Київ, Україна, e-mail: svpaliy777@gmail.com

У статті розглянуто листування Л.С. Клейна з Ю.М. Захаруком і В.Ф. Генінгом з особистого архіву Л.С. Клейна, надане автору статті для фотокопіювання і подальшого введення до наукового обігу. Ці документи є цінним джерелом з історії радянської теоретичної археології. Із 31 документу 24 одиниці – це листування з Ю.М. Захаруком, датоване головним чином 1970-ми роками, 7 одиниць – листування з В.Ф. Генінгом, що належить до початку 1980-х і 1990-х рр. Частина з них у вигляді фрагментів або повністю опублікована Л.С. Клейном у його мемуарах.

Листи містять цінну інформацію з історії радянської теоретичної археології періоду її становлення – початку 1970-х, коли організовано та проведено засідання теоретичних секцій на Пленумах ІА АН СРСР, присвячених підсумкам польових досліджень 1971 і 1972 рр., про взаємовідносини вчених теоретиків у 1970-ті – на початку 1990-х, труднощах, пов’язаних з публікацією статей Л.С. Клейна, загальним станом теоретичних досліджень у радянській археології.

Подальше детальне вивчення листування Л.С. Клейна з Ю.М. Захаруком і В.Ф. Генінгом дозволить відновити невідомі раніше факти з історії організації теоретичних секцій Пленумів ІА АН СРСР, котрі, на думку автора, були першими ознаками формування теоретичної археології у СРСР як окремої субдисципліни, оцінити роль кожного із учених у цьому процесі, а також розкрити вплив міжособистісних взаємовідносин на подальший розвиток методологічних досліджень у радянській археології.

Ключові слова: Клейн Л.С.; Захарук Ю.М.; Генінг В.Ф.; радянська теоретична археологія; джерельна база.

Історія післявоєнної археології у СРСР є однією з найменш вивчених тем у історіографії. Радянська теоретична археологія, що виникла на початку 1970-х також залишається *Terra incognita*. Як явище радянська археологія 1970-х – початку 1990-х у загальних рисах розглянута у монографії Л.С. Клейна [Клейн, 1993] та її іноземних перевиданнях [Klejn, 1997; 2012], а також у праці Г.С. Лебедева [Лебедев, 1991]. Однак тут варто зазначити, що авторами цих досліджень є представники тільки одного напрямку – “строгої археології” (“чистої археології”). Водночас сам Лев Клейн був активним учасником дискусії про об’єкт і предмет археології, яка мала місце в ці роки, тому його оцінки діяльності головних опонентів – Володимира Генінга і Юрія Захарука часто вельми суб’єктивні. Це підтверджують і нові фундаментальні праці цього автора з історії світової та російсько-радянської археології, які видані нещодавно.

Так, у двотомній “Історії світової археологічної думки” своїм опонентам він присвятив лише один абзац – вельми критичний. Про своїх колег – В.М. Масона і В.Ф. Генінга він писав наступне:

“У останні десятиліття радянської влади з методологічними розробками у дусі соціологічного історизму виступав і Вадим Масон у Ленінграді (стаття 1974 р. і книга 1976 р.). А В.Ф. Генінг у Києві висунув докладне методологічне обґрунтування “соціологічної археології”, як він її розуміє – цілком у дусі 30-х років (книги 1982, 1983 і 1989 рр.). Рекомендації Масона не

виходять за межі пошуку стереотипних відповідників соціальним структурам в археологічних матеріалах, а розлогі праці Генінга відрізняються чималим догматизмом і схоластикою. Так що, можна сказати, напрямок вичерпався” [Клейн, 2011, с. 23].

У новій монографії хоч і є розділ, присвячений В.Ф. Генінгу [Клейн, 2014, с. 448–464], проте оцінка його внеску у розвиток радянської теоретичної археології, на думку автора цієї статті, також занадто суб’єктивна.

Слід зазначити, що вивчення недалекого минулого нашої науки вимагає особливої обережності, зокрема, щодо старшої генерації учених, які були очевидцями, а, нерідко, й учасниками подій, які вивчаються. Так, книги О.О. Формозова про післявоєнну радянську та сучасну російську археологію [Формозов, 2004; 2005] викликали вельми неоднозначну реакцію [Герасимова, 2006; Молодин, 2006; Савинов, 2006; Черных, 2006; Шер, 2006]. Щоб уникнути подібних ситуацій необхідно спиратися на джерела, насамперед, архівні, проте й суб’єктивний досвід очевидців не варто відкидати повністю.

Останніми роками автор активно займається дослідженнями з історії радянської теоретичної археології, приділяючи значну увагу й проблемам джерелознавства. Так, окремі статті присвячено джерелам з історії методсемінару ЛОІА АН СРСР [Палієнко, 2012] і можливості використання у дослідженнях записів “усної історії” [Палієнко, 2012]. Аналіз джерелознавчої бази обов’язково був присутній і в інших статтях автора [Палієнко, 2014; Палієнко, 2015б].

Поряд з архівними джерелами – протоколами засідань відділів і теоретичних семінарів – велике значення мають джерела особистого походження – передовсім, епістолярна спадщина вчених-теоретиків. Вивчення листування учасників численних теоретичних дискусій дозволяє встановити багато невідомих раніше подробиць, зрозуміти приховані мотиви тих або інших дій, ширше побачити картину подій того періоду. Прикладом цьому є листування В.Ф. Генінга з редакцією часопису “Радянська археологія” під час дискусії про об’єкт і предмет науки на сторінках цього видання, розглянуте автором в окремій статті [Палієнко, 2015а]. Робота з пошуку нових джерел з історії радянської теоретичної археології триває.

Так, Л.С. Клейн надав автору цієї статті можливість зробити фотокопію свого листування з Ю.М. Захаруком і В.Ф. Генінгом з його приватного архіву для подальшого введення до наукового обігу. Джерелознавча характеристика саме цих документів є метою цієї публікації.

Зібрання включає 31 одиницю: листи обох вчених-теоретиків Л.С. Клейну, а також другі екземпляри або чернетки його відповідей, при цьому деякі з них вже були частково або повністю опубліковані у мемуарах Льва Самуїловича [Клейн, 2010]. Усі листи відсортовано автором цієї статті у хронологічному порядку і пронумеровано для зручності опрацювання. Повний перелік скопійованих документів поданий нижче у таблиці.

Матеріали листування Л.С. Клейна та Ю.М. Захарука включають 24 документи, що охоплюють період з 1971 по 1980 рр., а також один лист 1995 р. Із них 16 – це оригінали листів Ю.М. Захарука, і ще 8 – це чернетки і другі машинописні екземпляри листів Л.С. Клейна у відповідь. Для зручності опрацювання автор розмістив усі листи у хронологічному порядку і пронумерував, проте оскільки на деяких документах дати були відсутні, то їхнє приблизне датування здійснювали контекстуально. Розглянемо матеріали цього листування докладніше.

Виходячи зі змісту, серед листів можна виділити декілька тематичних груп:

1. Первинне планування спільної роботи в області археологічної теорії:
 - лист Ю.М. Захарука № 1 від 16.08.1971;
 - лист Ю.М. Захарука № 2 від 15.11.1971;
 - лист Ю.М. Захарука № 3 від 06.12.1971.
2. Планування дискусії на теоретичній секції Пленуму Інституту археології АН СРСР за підсумками польових досліджень 1971 р. (Москва, 1972):
 - лист Ю.М. Захарука № 4 від 17.02.1972.

3. Планування роботи Бюро секції “Теорії та методики археології” у зв’язку із проведенням Пленуму Інституту археології АН СРСР за підсумками польових досліджень 1972 р. (Самарканд, 1973); обговорення і підготовка колективної доповіді:

– лист Ю.М. Захарука № 5 від 31.10.1972;

– лист Л.С. Клейна № 6 від 09.11.1972;

– лист Ю.М. Захарука № 7 від 21.11.1972 із запрошенням на Бюро секції та План спільної доповіді;

– лист Ю.М. Захарука № 8 від 28.11.1972;

– лист Ю.М. Захарука № 9 від 09.01.1973;

– лист Ю.М. Захарука № 10 від 20.03.1973;

– лист Ю.М. Захарука № 11 без дати, вірогідно, початок квітня 1973 р.

4. Пояснення з приводу критичного листа Л.С. Клейна щодо підготовки спільної доповіді на Пленум:

– лист Ю.М. Захарука № 12 від 05.05.1973;

– лист Л.С. Клейна № 13 без дати, вірогідно, травень 1973 р.

5. Обговорення можливої участі радянської делегації у роботі конференції “Марксистський підхід до археологічних досліджень” (США, 1974):

– лист Л.С. Клейна № 14 без дати, вірогідно, друга половина 1973 р.;

– лист Ю.М. Захарука № 15 без дати, вірогідно, друга половина 1973 р.

6. Обговорення питань, пов’язаних із підготовкою до публікації статті Л.С. Клейна “Предмет археології”:

– лист Л.С. Клейна № 16 від 07.05.1974;

– лист Л.С. Клейна № 17 від 18.09.1974.

7. Обговорення питань, пов’язаних із підготовкою до публікації статті Л.С. Клейна “Поняття типу в сучасній археології”:

– лист Л.С. Клейна № 18 без дати, вірогідно, весна 1976 р.;

– лист Л.С. Клейна № 19 від 13.03.1978;

– лист Ю.М. Захарука № 20 від 31.05.1978.

8. Обговорення поточних питань, обмін літературою тощо:

– лист Ю.М. Захарука № 21 від 21.12.1978;

– лист Л.С. Клейна № 22 від 15.01.1979;

– лист Ю.М. Захарука № 23 від 13.05.1980.

9. З приводу статті О.О. Формозова у “Російській археології”:

– лист Ю.М. Захарука № 24 від 18.11.1995.

Окремі листи зі свого листування з Ю.М. Захаруком Л.С. Клейн опублікував у своїх мемуарах “Трудно бути Клейном”. Так, у книзі наявні окремі фрагменти наступних листів:

– лист Ю.М. Захарука № 3 від 06.12.1971 [Клейн, 2010, с. 227];

– лист Ю.М. Захарука № 4 від 17.02.1972 [Клейн, 2010, с. 227];

– лист Л.С. Клейна № 6 від 09.11.1972 [Клейн, 2010, с. 227–228];

– лист Ю.М. Захарука № 12 від 05.05.1973 [Клейн, 2010, с. 227–228];

– лист Л.С. Клейна № 13 без дати, вірогідно, травень 1973 р. [Клейн, 2010, с. 229];

– лист Л.С. Клейна № 17 від 18.09.1974 [Клейн, 2010, с. 229–230];

– лист Л.С. Клейна № 18 без дати, вірогідно, весна 1976 р. [Клейн, 2010, с. 230].

При цьому лист Ю.М. Захарука № 12 опублікований практично повністю. У мемуарах також є повні тексти листа Л.С. Клейна № 22 від 15.01.1979 [Клейн, 2010, с. 232–233] і листа Ю.М. Захарука № 23 від 13.05.1980 [Клейн, 2010, с. 233].

Фрагменти або повні тексти зазначених вище листів використані Л.С. Клейном для ілюстрації свого суб’єктивного погляду на події життя, що є відмінною рисою мемуарів як історичного джерела. Тому співставлення опублікованих фрагментів і повних текстів листів може виявити деякі нюанси, невліпові у мемуарах.

У якості прикладу розглянемо текст листа Ю.М. Захарука № 4 від 17 лютого 1972 р., у якому опубліковані у книзі фрагменти виділені жирним шрифтом [Клейн, 2010, с. 227]:

Дорогой Лев Самойлович!

Итак, в этом году на конференции Института будет работать секция “Теории и методики археологии” (Курсив Л.С. Клейна. – С.П.). **Надеюсь, что Вы и ваши ленинградские коллеги примут участие в работе секции и выступят с докладами и сообщениями.** На первый раз, как нам казалось, не следовало лимитировать тематику работы секции. О формах и организации ее работы поговорим уже на секции. Согласно программы конференции, секции будут работать три дня, всего 6 заседаний. Думаю, что желающих выступить на секции не будет так уж много[,] и у нас[,] наверно[,] будет время и для проведения дискуссии на какую[-]нибудь тему. **Не посчитаете ли Вы целесообразным организованную вами дискуссию о понятии “тип” продолжить и на секции. Этим самым включить в нее большее число участников. Конечно, дискуссия прошла бы под вашим, то ли в личном смысле, то ли Оргсектора Вашего семинара, руководством и эгидой.** Мы бы смогли разослать заблаговременно предложенные Вами вопросы (Арк. 1).

Как Вы полагаете?

Можно (українізм Ю.М. Захарука. – С.П.) было бы организовать дискуссию и по многим другим вопросам, но вряд ли мы это уже успеем. **Ваша дискуссия кажется уже более организованной.**

Прошу Вас ответить.

Конечно[,] мы ждем от ленинградцев большую группу участников секции. Присылайте темы докладов и тезисы.

Очень бы хотелось побывать у Вас на дискуссии. Не знаю[,] как выйдем со временем.

Не взыщите, что посылаю Вам, а не на имя Оргкомитета дискуссии, ответы на вопросы.

Крепко жму вашу руку

Ваш Ю. Захарук. (Курсив Л.С. Клейна. – С.П.)

г. Москва, 17.ІІ.72. (Арк. 1 зв.)

Отже, в опублікованому фрагменті основний наголос зроблений на пропозицію Ю.М. Захарука Л.С. Клейну організувати, точніше продовжити на теоретичній секції Пленуму, організовану на проблемному семінарі у Ленінграді, дискусію щодо поняття “тип”. При цьому автор листа прямо пропонує, щоб вона пройшла *“нід вашим, чи то персональним, чи то Оргсектору Вашого семінару, керівництвом та егідою”*, оскільки *“здається вже більш організованою”*. Ці фрагменти ілюструють визнання Ю.М. Захаруком заслуг Л.С. Клейна як організатора та дослідника в області теоретичної археології та його внесок у проведення дискусії з проблеми типу.

Не заперечуючи цього і не применшуючи заслуг Льва Самуїловича, (а результатом цієї дискусії стало проведення двох конференцій і видання збірки [Типы..., 1979]), із неопублікованої частини листа стає зрозуміло, що пропозиція Ю.М. Захарука також пов'язана з тим, що *“бажаючих виступити на секції не буде дуже багато, и у нас, мабуть, буде час і для проведення дискусії на яку-небудь тему”*, при цьому, *“можна було б організувати дискусію і з багатьох інших питань, проте навряд чи ми це вже встигнемо”*.

Тобто в умовах цейтноту, на думку московського вченого, було доцільніше не починати все з нуля, а продовжити вже почате, тим більше, що сам Ю.М. Захарук, наскільки можна судити із тексту, також взяв у цій дискусії участь, надавши відповіді на надіслані йому до цього питання з питальника, розробленого, вочевидь, Л.С. Клейном.

Цитування у мемуарах фрагменту листа не викривляє його змісту, проте дещо зміщує наголоси. Адже Ю.М. Захарук, дійсно, з великою повагою ставився до Л.С. Клейна і визнавав його авторитет стосовно теорії, що, зокрема, видно з їхнього листування, особливо, до появи критичного листа ленинградського науковця з приводу колективної доповіді [докладніше, див. Клейн, 2010, с. 225–226].

Забігаючи трохи наперед, варто відмітити, що пізніше сам Ю.М. Захарук у своєму заключному слові про роботу секції теорії та методики Пленуму 1972 р. заявив: “На жаль, нам не вдалася дискусія з проблеми «типу»” [АРАН, ф. 1909, оп. 1, од. зб. 1063, арк. 34], хоча на секції обговорювалося багато інших важливих проблем, включаючи об’єкт і предмет науки, а сам факт її проведення можна вважати народженням радянської теоретичної археології.

Другу частину скопійованого архіву складає листування Л.С. Клейна і В.Ф. Генінга – всього 7 листів. Із них 3 – листи В.Ф. Генінга, а 4 – листи Л.С. Клейна, які охоплюють період з 1979 по 1982 рр., а також – 1991 р. Автор цієї статті їх також розмістив у хронологічному порядку і продовжив нумерацію. Ці листи можна поділити на декілька тематичних груп:

1. Прохання В.Ф. Генінга про допомогу у заповненні лакун у біографіях радянських археологів 1920-х–1930-х рр. у зв’язку з підготовкою його книги з історії радянської археології цього періоду:

– лист В.Ф. Генінга № 25 від 09.09.1979.

2. Підготовка Відділом теорії та методики археологічних досліджень ІА АН УРСР робочого семінару “Актуальні проблеми методології археології”:

– лист В.Ф. Генінга № 26 без дати, вірогідно, кінець 1980 р. або перша половина січня 1981 р.;

– листи Л.С. Клейна № 27 від 21.01.1981 (1 офіційний і 1 “неофіційне” доповнення).

3. Про поточний стан справ:

– лист Л.С. Клейна № 28 від 23.11.1982.

4. Щодо статті-відгуку Л.С. Клейна на книгу В.Ф. Генінга про об’єкт і предмет науки в археології, а також підготовки Л.С. Клейном анотованої бібліографії:

– лист Л.С. Клейна № 29 від 10.05.1991;

– лист В.Ф. Генінга № 30 від 23.05.1991;

– лист Л.С. Клейна № 31 від 09.07.1991.

У своїх мемуарах Л.С. Клейн повністю опублікував своє листування з В.Ф. Генінгом 1991 р. [Клейн, 2010, с. 501–503].

Також, на думку автора цієї статті, значний інтерес становлять листи 1981 р., які дуже добре відображають стан справ у радянській теоретичній археології на той час. Тому має сенс навести їхні тексти повністю:

Лист В.Ф. Генінга № 26 (машинопис, без дати, вірогідно, кінець 1980 р. або перша половина січня 1981 р.)

Глубокоуважаемый Лев Самуилович! (вписано від руки. – С.П.)

В современной археологии все чаще поднимаются актуальные проблемы методологии-ческого характера, вызывающие нередко оживленные дискуссии. По-видимому, настало время организовать встречу ученых, которые занимаются специальными исследованиями в области методологии археологии.

Отдел теории и методики археологических исследований Института археологии АН УССР предлагает провести летом 1981 г. рабочий семинар по теме:

“АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ МЕТОДОЛОГИИ АРХЕОЛОГИИ”.

Для более организованного и плодотворного проведения встречи было бы желательно получить ВАШИ ПРЕДЛОЖЕНИЯ по ряду перечисленных ниже вопросов:

1. Какие проблемы методологии археологии, по ВАШЕМУ мнению, следовало бы обсудить в первую очередь?

2. По каким конкретно вопросам методологии Вы могли бы выступить на семинаре, предварительно представив текст?

3. Какую лучше, по ВАШЕМУ мнению, избрать ФОРМУ работы семинара, учитывая ограниченное количество участников (до 20 чел.)

4. В какие сроки было бы для ВАС удобно участие в работе семинара?

5. Кого из специалистов, по Вашему мнению, было бы желательно пригласить на семинар?

Надеюсь на Ваше активное участие в подготовке и проведении нашего семинара.
С искренним уважением

252014, КИЕВ – 14
ул. Выдубецкая, 40
Институт археологии
АН УССР. Генингу В.Ф.

В.Ф. Генинг
Зав. Отделом теории и методики
археологических исследований
Института археологии АН УССР

Листи Л.С. Клейна № 27 (машинопис, 21 січня 1981 р.)

Глубокоуважаемый Владимир Федорович,

очень признателен Вам за приглашение на семинар “Актуальные проблемы методологии археологии”. Я, конечно, постараюсь принять участие в этом деле. Отвечаю на Ваши вопросы.

1. Сам этот вопрос и стоило бы прежде всего обсудить. Это значит: Перспективы теоретических исследований по археологии в СССР. Включая организационные задачи. Из содержательных проблем главной, на мой взгляд, остаётся: Проблема преемственности и смены археологических культур.

2. Кроме уже названных, также: Структура теоретической археологии; Археолого-этнографические параллели; Современная ситуация в теоретической археологии на Западе. Можно и другие, по договоренности. Позвоните или напишите.

3. Два-три доклада и их обсуждение (круглый стол). Максимальное предварительное ознакомление участников с подготовленными текстами, чтобы высвободить время для живой беседы. Максимум публикации и ее оперативность.

4. Сроки мне лично годятся любые после 20 июня (когда заканчиваются экзаменационная сессия и защита курсовых и дипломных), но для многих лето – трудная пора: экспедиции.

5. Из ленинградцев: Вадим Сергеевич Бочкарев, Павел Маркович Долуханов и Вадим Михайлович Массон (ЛОИА), Глеб Сергеевич Лебедев и Евгений Михайлович Колпаков (вместе со мной на кафедре ЛГУ), Яков Абрамович Шер (Эрмитаж).

Из москвичей: И.С. Каменецкий, В.Б. Ковалевская, Ю.Н. Захарук (ИА), Г.А. Федоров-Давыдов (ЛГУ). Также Формозов и Е.Н. Черных (ИА).

Из Иркутска – Герман Иванович Медведев, из Свердловска – В.Д. Викторова, из Сыктывкара – Наталья Николаевна Чеснокова. Кроме того Валерий Павлович Лынша (из Иркутска, защитился у нас, место работы еще не ясно, скорее всего Сыктывкар; связаться можно через меня).

Может быть, также философов: Вадима Николаевича Боряза из Ленинграда (кафедра философии АН СССР) и Эдуарда Саркисовича Маркаряна из Еревана.

С искренним уважением
Л.С. Клейн

Дорогой Владимир Федорович,

добавлю к “официальному” ответу конфиденциальный. Поздравляю с добрым начинанием.

Я думаю, что главными будут всё же организационные задачи: конструирование теоретической археологии. Важнейшая из этих задач – создание теоретического ежегодника, в котором бы не распоряжались ни Рыбаков, ни другие маститые эмпирики. Если это не удастся, то всё останется на уровне интеллигентного трёпа или – в лучшем случае – взаимного консультирования двух десятков человек, которое не изменит их деятельности.

Сейчас время развивать теоретическую археологию не только вглубь, но и вширь (и уже через это – вглубь). Поэтому я придаю особое значение возможности привлечь молодежь. Привлечь и на это совещание. Из названных мною в “официальном” ответе Лынша – кандидат, палеолитчик, очень начитан в теории, Чеснокова – аспирантка, по сравнению с Лыншей – начинающая, но толковая (она сейчас примерно на том уровне, на котором Викторова была при нашей первой встрече в Москве), Колпаков – студент, но, пожалуй, посильнее многих кандидатов (да он и не юноша, отец семейства, после армии и рабфака поступал). Он был со мной на Всесоюзной междисциплинарной школе-семинаре по теории классификации в Борке, а недавно выступал с методологическим докладом на “идеологической” конференции в Москве, где его доклад очень понравился Долуханову & С^о (вписано від руки. – С.П.) (П.М. считает его лучшим докладом конференции) и очень не понравился Крайнову & С^о (вписано від руки. – С.П.), что, на мой взгляд, говорит в пользу докладчика. Если решите его пригласить, учтите, что нам, возможно, нужно будет высвободить его от какой-нибудь обязательно практики и т.п., так что пришлите [,] пожалуйста, мотивированное приглашение: что-нибудь со ссылкой на Ваше знакомство с тезисами его интересного доклада (они напечатаны) и откликами участников конференции. Между прочим, Захарук им интересовался, пригласил к себе в кабинет и час беседовал на теоретические темы. Парень и в самом деле интересный. Вопреки опасениям, очень скромный, хотя и не робкий.

Выбор темы, с которой я мог бы приехать, зависит от того, что вообще будет запланировано, с чем будут выступать другие (у меня заделов больше, поэтому мне легче подстроиться).

Держите меня, пожалуйста, в курсе дела. Можно по телефону (мой домашний ###-##-##) (номер досі актуальний. – С.П.). Кто уже дал согласие? Мне неудобно спрашивать других ленинградцев, чтобы не нарваться на таких, которых Вы не пригласили и приглашать не собираетесь.

Желаю Вам всяческого успеха и готов помогать.

Искренне Ваш

Л. Клейн

Отже, наведені листи добре відображують загальний стан радянської теоретичної археології на початок 1981 р., містять перелік актуальних на той момент теоретичних проблем, а також список найактивніших вчених-теоретиків. Останній, на думку автора цієї статті, можна було б доповнити палеолітознавцями-співробітниками ЛОІА АН СРСР – О.М. Рогачовим, М.В. Аніковичем і Г.П. Григор'євим, які постійно брали участь у теоретичних дискусіях і були авторами актуальних публікацій з методології.

Таким чином, листування Л.С. Клейна з Ю.М. Захаруком і В.Ф. Генінгом з особистого архіву Л.С. Клейна є цінним джерелом з історії радянської теоретичної археології. З 31 документу 24 одиниць – це листування з Ю.М. Захаруком, датоване головним чином 1970-ми рр., 7 одиниць – листування з В.Ф. Генінгом, що належить до початку 1980-х і 1990-х рр. Частина з них у вигляді фрагментів або повністю опублікована Л.С. Клейном у його мемуарах.

Ці листи містять цінну інформацію з історії радянської теоретичної археології періоду її становлення – початку 1970-х, коли організовано та проведено засідання теоретичних секцій на Пленумах ІА АН СРСР, присвячених підсумкам польових досліджень 1971–1972 рр., про взаємовідносини вчених теоретиків у 1970-ті–на початку 1990-х рр., труднощах, пов'язаних з публікацією статей Л.С. Клейна, загальним станом теоретичних досліджень у радянській археології.

Подальше детальне вивчення листування Л.С. Клейна з Ю.М. Захаруком і В.Ф. Генінгом дозволить відновити невідомі раніше факти з історії організації теоретичних секцій Пленумів ІА АН СРСР, які, на думку автора, були першими ознаками формування теоретичної археології

у СРСР як окремої субдисципліни, оцінити роль кожного із учених у цьому процесі, а також розкрити вплив міжособистісних взаємовідносин на подальший розвиток методологічних досліджень у радянській археології. Тому автор планує продовжити роботу в цьому напрямку у найближчий час і ще раз висловлює щирю подяку Льву Самуїловичу Клейну за можливість використання матеріалів з його приватного архіву.

**Листування Л.С. Клейна з Ю.М. Захаруком і В.Ф. Генінгом
(приватний архів Л.С. Клейна)**

№	Автор	Дата	Характеристика	Обсяг
<i>Листування Л.С. Клейна і Ю.М. Захарука</i>				
1.	Ю.М. Захарук	16.08.1971	рукопис	1 аркуш зі зв. (4 ст.)*
2.	Ю.М. Захарук	15.11.1971	рукопис	1 аркуш зі зв. (2 ст.)
3.	Ю.М. Захарук	06.12.1971	машинопис	1 аркуш
4.	Ю.М. Захарук	17.02.1972	машинопис	1 аркуш зі зв.
5.	Ю.М. Захарук	31.10.1972	рукопис	1 аркуш зі зв. (4 ст.)
6.	Л.С. Клейн	09.11.1972	чернетка, рукопис	1 аркуш
7.	Ю.М. Захарук	21.11.1972	машинопис + запрошення на Бюро секції + План спільної доповіді	1 аркуш + 1 аркуш + 2 аркуші зі зв. (3 ст.)
8.	Ю.М. Захарук	28.11.1972	рукопис	1 аркуш зі зв. (4 ст.)
9.	Ю.М. Захарук	06.01.1973	рукопис	1 аркуш зі зв.
10.	Ю.М. Захарук	20.03.1973	машинопис	1 аркуш зі зв.
11.	Ю.М. Захарук	без дати, вірогідно, початок квітня 1973 р.	рукопис	1 аркуш зі зв.
12.	Ю.М. Захарук	05.05.1973	машинопис	1 аркуш зі зв. (3 ст.)
13.	Л.С. Клейн	без дати, вірогідно, травень 1973 р.	чернетка, рукопис	2 аркуші зі зв. (6 ст.)
14.	Л.С. Клейн	без дати, вірогідно, друга половина 1973 р.	машинопис	1 аркуш зі зв.
15.	Ю.М. Захарук	без дати, вірогідно, друга половина 1973 р.	машинопис	1 аркуш
16.	Л.С. Клейн	07.05.1974	чернетка, рукопис	1 аркуш зі зв. (4 ст.)
17.	Л.С. Клейн	18.09.1974	чернетка, рукопис	1 аркуш зі зв. (2 ст.)
18.	Л.С. Клейн	весна 1976 р.	машинопис	2 аркуші зі зв. (3 ст.)
19.	Л.С. Клейн	13.03.1978	машинопис	2 аркуші зі зв. (3 ст.)
20.	Ю.М. Захарук	31.03.1978	машинопис	1 аркуш
21.	Ю.М. Захарук	21.12.1978	рукопис	1 аркуш
22.	Л.С. Клейн	15.01.1979	чернетка, рукопис	1 аркуш зі зв. (2 ст.)
23.	Ю.М. Захарук	13.05.1980	рукопис	1 аркуш зі зв. (2 ст.)
24.	Ю.М. Захарук	18.11.1995	машинопис	1 аркуш зі зв. (2 ст.)

* Деякі листи написано або надруковано вздовж аркушу, тому іноді містять до 4 сторінок.

<i>Листування Л.С. Клейна і В.Ф. Генінга</i>				
25.	В.Ф. Генінг	09.01.1979	рукопис	1 аркуш зі зв. (3 ст.)
26.	В.Ф. Генінг	без дати, вірогідно, кінець 1980 р. або перша половина січня 1981 р.	машинопис	1 аркуш
27.	Л.С. Клейн	21.01.1981	машинопис + неофіційне доповнення	1 аркуш + 1 аркуш
28.	Л.С. Клейн	23.11.1982	машинопис	1 аркуш
29.	Л.С. Клейн	10.05.1991	машинопис	1 аркуш зі зв. (2 ст.)
30.	В.Ф. Генінг	23.05.1991	рукопис	1 аркуш зі зв. (2 ст.)
31.	Л.С. Клейн	09.07.1991	машинопис	1 аркуш

ЛІТЕРАТУРА

АРАН Ф. 1909. – Оп. 1. – Од. зб. 1063 (Пленум Інститута археології, посвящений итогам полевых исследований 1971 г. Секция теории и методики (25–28 апреля 1972 г.)). – 35 арк.

Герасимова М.М. (2006). “Филькина грамота” А.А. Формозова (Письмо в редакцию) // РА. – № 3. – С. 176–177.

Клейн Л.С. (1993). Феномен советской археологии. – СПб. – 128 с.

Клейн Л.С. (2010). Трудно быть Клейном. Автобиография в монологах и диалогах. – СПб. – 724 с.

Клейн Л.С. (2011). История археологической мысли. – СПб. – Т. 2. – 624 с.

Клейн Л.С. (2014). История российской археологии: учения, школы и личности. – СПб. – Т. 2: Археологи советской эпохи. – 640 с.

Лебедев Г.С. (1991). История отечественной археологии. 1700–1917. – СПб. – 464 с.

Молодин В.И. (2006). Человек, наука и Формозов // РА. – № 3. – С. 173–176.

Палиєнко С.В. (2012). Источники по истории методсеминара ЛОИА АН СССР // Евразийский археолого-историографический сборник. – СПб.; Красноярск. – С. 169–175.

Палиєнко С.В. (2014). Обсуждение книги В.Ф. Генінга “Объект и предмет науки в археологии” на методологическом семинаре ЛОИА АН СССР: обстоятельства и факты // Гілея: науковий вісник: зб. наук. пр. – К. – Вип. 89 (10). – С. 147–152.

Палиєнко С.В. (2012). Усна історія як джерело до вивчення радянської теоретичної археології // Вісник Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. Серія Історія. – № 111. – С. 44–46.

Палиєнко С.В. (2015а). За лаштунками дискусії про предмет археології: листування В.Ф. Генінга з редакцією “Радянської археології” // Праці Центру пам’яткознавства: зб. наук. пр. – Вип. 28. – К. – С. 204–212.

Палиєнко С.В. (2015б). Методологічні семінари наукових установ АН СРСР та УРСР як засіб розвитку радянської теоретичної археології // МДАПВ. – Вип. 19. – С. 392–397.

Савинов Д.Г. (2006). О “юбилейных книгах” А.А. Формозова // РА. – № 3. – С. 169–173.

Типы в культуре. Методологические проблемы классификации, систематики и типологии в социально-исторических и антропологических науках (1979). – Л. – 184 с.

Формозов А.А. (2004). Рассказы об ученых. – Курск. – 124 с.

Формозов А.А. (2005). Человек и наука: Из записей археолога. – М. – 224 с.

Черных Е.Н. (2006). Об “историографической” серии книг А.А. Формозова: литературно-психологические ассоциации // РА. – № 3. – С. 177–181.

Шер Я.А. (2006). О некоторых особенностях освещения новейшей истории российской археологии // РА. – № 3. – С. 165–169.

Klejn L.S. (1997). Das Phänomen der sovjetischen Archäologie: Geschichte, Schulen, Protagonisten. – Frankfurt am Main; Berlin; Bern; New York; Paris; Wien: Lang. – 412 s.

Klejn L.S. (2012). Soviet archaeology: schools, trends, and history. – Oxford. – 411 p.

REFERENCES

- Arhiv Rossijskoj akademii nauk.* F. 1909. Op. 1. Od. zb. 1063. (Plenum Instituta arheologii, posvjashhennyj itogam polevyh issledovanij 1971 g. Sekcija teorii i metodiki (25–28 aprelja 1972 g.)). 35 ark. (in Russian).
- Gerasimova, M.M. (2006). “Fil'kina gramota” A.A. Formozova (Pis'mo v redakciju). *Rossijskaja arheologija*, 3, 176–177 (in Russian).
- Klejn, L.S. (1993). *Fenomen sovetskoj arheologii*. Sankt-Peterburg, 128 pp. (in Russian).
- Klejn, L.S. (2010). *Trudno byt' Klejnom. Avtobiografija v monologah i dialogah*. Sankt-Peterburg, 724 pp. (in Russian).
- Klejn, L.S. (2011). *Istorija arheologicheskoy mysli, 2*. Sankt-Peterburg, 624 pp. (in Russian).
- Klejn, L.S. (2014). *Istorija rossijskoj arheologii: uchenija, shkoly i lichnosti, 2: Arheologi sovetskoj jepohi*. Sankt-Peterburg, 640 pp. (in Russian).
- Lebedev, G.S. (1991). *Istorija otechestvennoj arheologii. 1700–1917*. Sankt-Peterburg, 464 pp. (in Russian).
- Molodin, V.I. (2006). Chelovek, nauka i Formozov. *Rossijskaja arheologija*, 3, 173–176 (in Russian).
- Paljenko, S.V. (2012). Istochniki po istorii metodseminara LOIA AN USSR. *Evrazijskij arheologo-istoriograficheskij sbornik*. Sankt-Peterburg. Krasnojarsk, 169–175 (in Russian).
- Paljenko, S.V. (2014). Obsuzhdenie knigi V.F. Geninga “Ob'ekt i predmet nauki v arheologii” na metodologicheskom seminare LOIA AN USSR: obstojatel'stva i fakty. *Hileia: naukovyi visnyk*, 89(10). Kyiv, 147–152 (in Russian).
- Paljenko, S.V. (2012). Usna istoriia yak dzherelo do vvychennia radianskoj teoretychnoi arkeolohii. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Serii Istorii*, 111, 44–46 (in Ukrainian).
- Paljenko, S.V. (2015). Za lashtunkamy dyskusii pro predmet arkeolohii: lystuvannia V.F. Heninha z redaktsiieiu “Radianskoj arkeolohii”. *Pratsi Tsentru pam'iatkoznavstva*, 28. Kyiv, 204–212 (in Ukrainian).
- Paljenko, S.V. (2015). Metodolohichni seminary naukovykh ustanov AN SRSR ta URSR yak zasib rozvytku radianskoj teoretychnoi arkeolohii. *Materials and studies on archeology of Sub-Carpathian and Volhynian area*, 19, 392–397 (in Ukrainian).
- Savinov, D.G. (2006). O “jubilejnyh knigah” A.A. Formozova. *Rossijskaja arheologija*, 3, 169–173 (in Russian).
- Typy v kul'ture. Metodologicheskie problemy klassifikacii, sistematiki i tipologii v social'no-istoricheskij i antropologicheskij naukah* (1979). Leningrad, 184 pp. (in Russian).
- Formozov, A.A. (2004). *Rasskazy ob uchenyh*. Kursk, 124 pp. (in Russian).
- Formozov, A.A. (2005). Chelovek i nauka: Iz zapisej arheologa. Moskva, 224 pp. (in Russian).
- Chernyh, E.N. (2006). Ob “istoriograficheskij” serii knig A.A. Formozova: literaturno-psihologicheskie asociacii. *Rossijskaja arheologija*, 3, 177–181 (in Russian).
- Sher, Ja.A. (2006). O nekotoryh osobennostjah osveshhenija novejshej istorii rossijskoj arheologii. *Rossijskaja arheologija*, 3, 165–169 (in Russian).
- Klejn, L.S. (1997). *Das Phänomen der sovjetischen Archäologie: Geschichte, Schulen, Protagonisten*. Frankfurt am Main; Berlin; Bern; New York; Paris; Wien: Lang, 412 pp. (in German)
- Klejn, L.S. (2012). *Soviet archaeology: schools, trends, and history*. Oxford, 411 pp. (in English).

*Стаття: надійшла до редакції 01.10.2016
прийнята до друку 01.11.2016*

**LEO KLEJN'S CORRESPONDENCE WITH YURII ZAKHARUK AND VLADIMIR GENING
AS A SOURCE ON THE HISTORY OF SOVIET THEORETICAL ARCHAEOLOGY**

Sergii PALIENKO

*Education at National Pedagogical Dragomanov University,
Pirogova Str., 9, 01601, Kyiv, Ukraine, e-mail: svpaliy777@gmail.com*

The article deals with Leo Klejn's correspondents with Yurii Zakharuk and Vladimir Gening from Leo Klejn's private archive. All these scholars were the main theorists and organizers of theoretical archaeology in the USSR. I had the owner's acceptance to make photocopies of letters for further research. There are 31 documents. 24 items are from L. Klejn's correspondents with Yu. Zakharuk dated predominantly the 1970s and 7 items belongs to L. Klejn's correspondents with V. Gening written at the beginning of the 1980s and the 1990s. Letters were partly published in L. Klejn's memoirs.

These documents contain information on the initial period of the Soviet theoretical archaeology history when at the beginning of the 1970s theoretical section sessions on Annual Plenums of IA AS of the USSR dedicated to results of 1971 and 1972 field seasons were organized. In my opinion the work of these sessions was evidence that the Soviet theoretical archaeology had formed as a subdiscipline in the USSR. It was an unique phenomenon as the New archaeology was for the West.

New facts in the history of theoretical archaeology in the USSR could be established by these sources. There are interrelations between theorists at the beginning of the 1970s – the beginning of the 1990s, their contribution and influence to the archaeological theory development, difficulties with Leo Klejn's theoretical articles publication and a general situation in this field during referred above period. All these topics will be explored in my further research.

Key words: Klejn Leo; Zakharuk Yurii; Gening Vladimir; Soviet theoretical archaeology; source studies.